

مقدمه: آب شیرین منبع ارزشمند و کمیابی محسوب می‌شود. آلودگی آب شیرین با مواد نفتی به عنوان یکی از انواع آلودگی شیمیایی است که ماهیت پیچیده‌ای دارد. با توجه به حوادث اخیر نشت نفت در کشورمان و احتمال بالای وقوع مجدد چنین حوادثی در منابع آب شیرین به دلیل قدیمی بودن لوله‌های انتقال و یا خطاهای انسانی، هنوز الگویی جهت پاسخ در این زمینه وجود ندارد. بنابراین هدف از این پژوهش، ارائه الگوی پاسخ به حوادث ناشی از نشت مواد نفتی به آب‌های شیرین در ایران بود.

روش پژوهش: این پژوهش در چهار مرحله انجام گردید. مرحله اول به صورت مطالعه تطبیقی انجام شد و ۴ کشور آمریکا، انگلیس، ترینیداد و توباگو و کانادا و سه حادثه نشت نفت رودخانه یلواستون آمریکا، رودخانه کالامازو آمریکا و رودخانه زرد چین مورد بررسی قرار گرفت و اجزای مشترک پاسخ شناسایی شد. سپس حادثه نشت نفت در رودخانه زاینده‌رود در سال ۱۳۸۷ به صورت مطالعه موردی بررسی شد. در این مرحله با ۲۰ نفر از مدیران، مسئولین و کارشناسانی که تجربه پاسخ به حادثه را داشتند مصاحبه شد و از طریق تحلیل محتوای موضوعی و در نرم افزار MaxQDA، اجزای پاسخ حادثه نشت نفت زاینده‌رود مورد تحلیل قرار گرفت. در مرحله سوم، نظرات ۱۸ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران در خصوص فرآیند پاسخ به نشت نفت در منابع آبی در ایران با استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته شناسایی و از طریق تحلیل محتوای چارچوبی و در نرم افزار MaxQDA، اجزای پاسخ مورد تحلیل قرار گرفت. با استفاده از داده‌های به دست آمده از سه مرحله قبلی، الگوی پاسخ به حوادث نشت نفت به منابع آب شیرین در ایران طراحی و اعتبار آن از طریق روش دلفی در دو راند مورد تأیید قرار گرفت.

یافته‌ها: در مطالعه تطبیقی، ۱۸ جزء از فرآیندهای پاسخ و ۳۵ جزء از تجارب پاسخ در سایر کشورها شناسایی شد و مورد مقایسه قرار گرفت. در مطالعه موردی نیز ۳ مقوله‌ی کنترل، سازماندهی و هماهنگی و ۱۳ طبقه شناسایی شد. از تحلیل داده‌ها در مرحله سوم نیز ۳ درون‌مایه اصلی، ۱۰ طبقه و ۳۶ زیر طبقه به دست آمد. هشدار سریع، برنامه‌ریزی، ارزیابی، انتخاب روش پاکسازی، نحوه فرماندهی، ارکان تیم پاسخ، مستندسازی، مشارکت سایر نهادها، تجهیزات و ملزومات، اطلاع‌رسانی و ارتباطات اجزای شناخته شده در الگوی طراحی شده بودند. در آخرین مرحله با استفاده از روش دلفی در دو مرحله با اجماع نظرات خبرگان بیش از ۷۵ درصد، ابعاد الگوی پیشنهادی در این پژوهش مورد تأیید قرار گرفت.

نتیجه‌گیری: با توجه به یافته‌های پژوهش هنوز مرجعی ملی برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این زمینه مشخص نشده و تمامی تلاش‌ها در زمینه برنامه‌ریزی، آموزش، تهیه و تدارک منابع و تجهیزات و برگزاری مانور به صورت پراکنده و غیرسیستماتیک انجام شده است. بنابراین انتظار می‌رود که اقدامات لازم در این زمینه صورت گرفته، سیاست‌ها، برنامه‌ها مشخص شده و دستورالعمل‌های مناسب برای پاسخ به چنین سوانحی تدوین گردد.

کلید واژه‌ها: نشت نفت، پاسخ، بلایا، بلایای انسان ساخت، منابع آبی، ایران